

מילון שימושי לשמות מחלות בספרות הרבנית של ימי-הביניים והעת החדשה

ספרות ההלכה לדורותיה מהווה מאגר לשמות רבים של מחלות שהוזכרו בה בזיקה לסוגיות הלכה שונות ומגוונות. מבחינה מתודית עומדות בפני הלומד או המתעניין בתחום שלוש בעיות מרכזיות באשר למידע רפואי-הלכתי זה:

- I. **פיזורם של התחלואים והמחלות במאות רבות של חיבורים** – הז'אנרים הספרותיים הנוגעים באופן משמעותי בתחומים אלה הם ספרי הלכה, שאלות ותשובות (שו"ת) וכן ספרי מנהג. גם מבחינת הנושאים ההלכתיים הקשורים למחלות ותחלואים קיים ביזור. הדיונים אודות מחלות עוסקים בקשת רחבה של תחומי הלכה כגון, כשרות, שבת ומועדים, דיני קידושין וגיטין, תפילה ועוד.
- II. **המחלות נזכרות במגוון שפות, להגים וניבים** – שמות המחלות מבטאים את שפת האזור או המדינה של החכם העוסק בסוגיה, ולעיתים את הניב הספציפי שבו דיברו בקהל עדתו. לעיתים מחלה אחת נזכרת בכמה ז'אנרים של אותה שפה, כמו למשל מחלה בז'רגון יידי של יהודי פולין או בז'רגון יידי של יהודי רוסיה. באותו אופן, לא הרי ערבית-יהודית של יהודי מצרים כערבית-יהודית שנוכרה בספרות הפוסקים הבבליים. הבדלי הלשון נוצרו והתגבשו לא רק כתלות גיאוגרפית אלא גם בנסיבות כרונולוגיות. היינו, בעקבות שינויים לשוניים שחלו בכינויים של מחלות אף בחבל-ארץ מוגדר במהלך התקופות ההיסטוריות, כתוצאה מכיבושי שלטון, שינויי לשון פנימיים וכדומה.
- III. **תיאור המחלה ובעיית המינוח הרפואי** – 1. פוסקי ההלכה תיארו את המחלה על פי ידיעותיהם והבנתם. לעיתים תיאורי המחלות שבכתובים הם ספרותיים ולא רפואיים-מקצועיים, למעט תלמידי חכמים ששימשו גם כרופאים והכירו את רזי הרפואה הקדומה. ברור שהתיאורים שהובאו בכתבים הרבניים מהימנים ומדויקים וניתן להפיק מהם תועלת רבה באשר לאבחון המחלה; 2. פעמים שהפוסקים משתמשים במונח כללי לתיאור המחלה ומייחסים לאבחון המדויק שלה חשיבות משנית בלבד (על הסיבה לכך נעמוד להלן). בין הדוגמאות לכך הם מונחים רפואיים כלליים, כגון: 'חולי ראש', 'חולי

מעיים', 'חולי שגרון' (או 'חולי שטות') ועוד. 'חולי ראש' יכול להתפרש ככאב ראש רגיל, מיגרנה, דלקת קשה ועוד, ובאותו אופן חולי שיגעון כמגוון של בעיות נפשיות; 3. ראוי לזכור כי קיים פער גדול בין מינוח המחלות בתקופות הקדומות לבין הטרמינולוגיה הרפואית העשירה של ימינו. מכאן, שפעמים השתמשו הפוסקים בשם אחד למגוון מחלות שבעידן המודרני הן מסווגות כמחלות נפרדות. כפי שנראה במהלך הדברים, תופעה זו בולטת למשל, בקשר למחלות רוח, כאשר תחת המונח 'מרה שחורה', לדוגמה, עשויות להסתתר מספר בעיות נפש. ברם נעיר, כי באופן עקרוני, לפוסק ההלכה מינוח כללי עשוי להיות מספיק, שכן הפוסק מגדיר את הבעיה ביחס לסוגיה ההלכתית ולהשלכותיה. לדוגמה, כאשר הבעיה הנידונה היא לגבי אדם משוגע המגרש את אישתו, המוטיב המנחה בדיון ההלכתי הוא הצגת הבעיה הרפואית העקרונית – אי שפיותו של הבעל או האישה בעת מתן הגט, ולעיתים אין צורך לרדת להבחנה רפואית מדויקת כאשר ברור שהאיש או האישה אינם כשירים לתת או לקבל את הגט.

יעדים מחקריים

במחקר זה נעשה ניסיון לרכז את החומר הרלוונטי תוך הצגת המחלות הנזכרות בשפתם של פוסקי ההלכה. צרפנו לכך את זיהוי המחלה המשוער ואת ההקשרים ההלכתיים בו היא נזכרה. כבר כאן נעיר, כי בחלק מהמקרים לא עלה בידינו לזהות את המחלה הנידונה. עם זאת, ראינו חשיבות רבה להזכיר את שמות המחלות, וזאת משתי סיבות: האחת, להציג את העושר הרב של המונחים בספרות הנידונה, והסיבה השנייה היא לפתוח צוהר למחקרים נוספים או לניסיונות של זיהוי מונחי מחלות.

לעת עתה התרכזנו בעיקר בספרות הפוסקים מהז'אנר של ספרות השאלות והתשובות החל מהמאה הי"ב ועד לזמננו. הערכים שיובאו להלן, כוללים בעיקר שמות של מחלות, והפרעות גוף ונפש המשוקעים בחיבוריהם ובכתביהם של פוסקי אירופה, ובמידה מועטת יותר של הפוסקים בצפון אפריקה, אסיה ותימן. ספרות השו"ת מציעה לפנינו חומר רפואי ריאלי למכביר, ובמסגרת המחקר הנוכחי הצגנו נתונים מתוך מקורות שו"ת ידועים יותר. מילון זה הוא בעצם דגם ראשוני למחקר מסוג זה, ועוד קיימת עבודה רבה כדי להציג מחקר מקיף וממצה.

המתודות לזיהוי המחלות

המחלות שבספרות הרבנית זוהו על פי מספר פרמטרים:

- I. **שם המחלה** – כאמור לעיל, ברחבי ספרות הפוסקים משוקעים שמות רבים של מחלות ממוצא לשוני רחב. יש וניתן למצוא קשר בין שם המחלה בלהג מסוים לשפה הכללית שהיתה מדוברת באזור. שמותיהן של חלק מהמחלות מצויים במילונים רלוונטיים, כגון מילונים יידיים או ערביים. מילונים יידיים שהשתמשו בהם הם: מ' שכטר חכם, מילון עברי אידיש, תל אביב 1963; מ' צאניץ, העברעישער – פולער יידיש ווערטערבוך, ישראל 1982; י' בראל, מילון יידיש עברית לשו"ת גדולי אשכנז מאות יג-טו משיבים נבחרים, אוניברסיטת בר אילן רמת גן, תשל"ז.
- II. **תיאור המחלה בטקסט עצמו** – פרטים על המחלה מצויים בנוסחי השאלות שהופנו אל הפוסק, כחלק אינטגרלי של הצגת הבעיה. נתונים רלוונטיים מצויים גם במהלך התשובה והדיון ההלכתי. תיאור המחלה עשוי לכלול את הסימפטומים שלה, מצבו הכללי של החולה ואף את הטיפולים להם הוא זכה. לעיתים מובאים הפרטים הרפואיים בפירוט ולעיתים באופן לאקוני ותמציתי. לא תמיד הנתונים מעמידים בפנינו אפשרות נאותה לזיהוי המחלה, במיוחד כשהשאלה מכילה אזכור שמה של המחלה בלבד ובז'רגון לא מוכר.
- III. **ספרי רפואה קדומים** – במהלך התקופה הנסקרת במסגרת מחקר זה נתפרסמו חיבורי רפואה מובהקים בשפות שונות המתעדים מחלות, שמותיהן בז'רגונים שונים, תיאורן והדרכים לטיפול בהם, כולל שמות של חומרי מרפא. דוגמה למכלול רפואי-ספרותי מסוג זה הוא ספרו של י"ח זאגאראדסקי, חיינו וארך ימינו, מהדורת ורשה תרנ"ח (1898), הכתוב בעברית וביידיש.
- IV. **רפורמנטים (מידענים)** – מקור חשוב נוסף לזיהוי המחלות הם דוברי הניב הספיציפי שחיו באותו חבל ארץ שבה נזכרה השפה. מקורות אנושיים עשויים לתרום באופן משמעותי להכרת המחלה והדרכים שהיו מקובלות להתמודד עמה. עדויות חיות של אנשים שחיו במציאות ששררה לפני כמה עשרות שנים אף יוסיפו מידע על היבטים פולקלוריסטים כאשר מדובר למשל במחלות שטופלו במסגרת רפואה עממית.

מבנה המחקר ותבנית הערכים

בשלב זה של המחקר בחרנו להציג את הממצאים בשתי רשימות: הרשימה הראשונה מסודרת בשיטה אלפביתית והיא כוללת את שמות המחלות. הרשימה השנייה הינה טבלה המפרטת את שמות המחלות, הזיהוי המשוער, הבעיות ההלכתיות שהועלו בקשר להן, וכן ציון המקורות הרבניים העוסקים בכך (בהערות שוליים).

השימוש במילון הוא באופן הבא: כאשר נתקלים בספרות השו"ת בשם של מחלה לא מוכרת ניתן לפנות אל רשימת המחלות שבמילון (רשימה ראשונה). ליד כל מונח ברשימה זו מצוינים אות ומספר. האות מסמנת את קבוצת המחלות אליה משתייכת המחלה, ואילו המספר את המחלה עצמה. לדוגמה מחלה בשם 'חולי האבן' תסומן כ - (א, 1). היינו, המחלה משתייכת לקבוצת הפרעות מס' א – והיא מצויה בתא מס' 1 שבכינויי המחלה.

כדי להקיף שמות רבים של המחלות וגם לאפשר את מציאת הוראותיהן השונות במאגרי שימוש שונים (כגון פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן) אנו מציינים את כל ההוראות וההיקריות של המחלה על אף קירבתם זה לזה.

א. רשימת המחלות שבספרות הרבנית של ימי הביניים ועת החדשה

א

'חולי האבן' (א, 1), 'חולי אולקוס' (יב, 4), 'חולי האיטיקה' (ג, 2), 'אבן הסותמת' (א, 1) 'האבן העוצרת השתן' (א, 1), 'אבעבועות' (ב, 6), 'אבעבועות' (ה, 5), 'אבעבועות' (ה, 5), 'אימפפ' (ב, 6), 'מחלת האיסטעריק' (יא, 2), 'מחלת האם' (ד, 1), 'חולי האם' (ד, 1), 'אסטמא' (ה, 2)

ב

בואסיר, בואציר (יב, 7), 'חולי בית הסתרים' (ד, 1), 'חולי בלאטריין' (ב, 6), 'בלוטארמוטה' (ז, 1), 'בלוטמאנגיל' (ז, 1), 'בארטפלעכטע' (יג, 2)

ג

'גאלדני אדער' (יב, 7), 'חולי הגוטי' (י, 3), 'גיברעכט' (ג, 6), 'גייכט' (ג, 5), 'גייכט' (ג, 5), 'גילדני אדייר' (יא, 7), 'גע"ל זוכ"ט' (יא, 3)

ד

דארמקאטארה (יב, 2), 'חולי דיל"ה אומ"ה' (ה, 2), 'דיקיטנפא"ש' (ה, 1), 'חולי הדקה' (טו, 1)

ה

'האכגראדיגע (ז, 1), 'חולי הארין' ווינ'ד' (א, 3), 'הוסט' (ה, 4), 'חולי הורווי"לה' (ט, 2), 'החנק הרחם' (ד, 1), 'הייב מוטר' (יב, 1), 'חולי ההילוך' (טו, 3), 'העמארידין' (יב, 7)

ו

'חולי וואשר זוכט' (ג, 1)

ז

'זנד' (טו, 4), 'חולי זעזוע האיברים' (י, 4), 'זפונאל' (י, 2)

ח

'חוול"ה' (ט, 1), 'חולירע' (ב, 3), 'חטטין' (יג, 1), 'מחלת החלירע' (ב, 3), 'חניקת הרחם', 'חנק הרחם' (ד, 1), * 'חולי החול' (א, 4), 'חצבא' (ב, 1)

ט

'חולי הטחורים' (יב, 7), 'מחלת טיפוס' (ב, 2), 'טרופישיאה' (ג, 4)

י

'ירקון' (יב, 3)

כ

'כאב הכליות' (א, 1), 'כולירע' (ב, 3)

ל

'לאהמונג' (י, 1), 'חולי לונגענפעהליר' (טו, 2), 'חולי ליאות האיברים' (י, 1), 'לעהמורג' (י, 1), 'חולי לעהמונג' (י, 1), 'לעהמונג' (י, 1), 'לקרועא' (יג, 1)

* לדעתי צריך להיות: 'חנק הרחם' (יא, 2). ראה **מורה נבוכים** חלק ראשון פרק מב ד"ה חי שם, בתרגום אבן תבון, "כמו שיקרה לקצת חלי השיתוק ובהחנק **הרחם**". ובפירושו (הארון) של ר' יהודה אבן-שמואל שם: "ובהחנק הרחם" – **בהיסטריה**. עכ"ל. והוא הפירוש הנכון כאן עניינית, כשהתקף היסטריה אחראי לדום נשימה ממושך. המקור לשם המוזר למחלת ההיסטריה נובע מכך שהיוונים הקדמונים הבחינו כי מחלת הנפש הקרויה "היסטריה" [אשר כיום מתייחסת להפרעה מוטורית שמקורה נפשי] חוקפת [כמעט] אך ורק נשים. לכן הם תלו את קיומה ברחם הנשי – "היסטרוס" ביונית ומכאן השם של המחלה: היסטריה. לאבן-שמואל קדם ד"ר זיסמן מונטנר בפירושו ל**פרקי משה** לרמב"ם (מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ט) עמ' 208, 209, 267 ו-317. מקור קדום להסבר המנגנון הפתולוגי של עצירת נשימה ("חנק") על רקע נפשי כמיוחס ל"תהיית/תעיית הרחם" מופיע בספרו של אפלטון **"טימאיוס"** (Τιμαίω) ביוונית, או *Timaeus* בתרגום האנגלי. תרגום לאנגלית של ה"הסבר הרפואי" הזה הובא ב- D.Wilferd Abse, ch. 14: Hysteria, in *American Handbook of Psychiatry* (Basic Books Inc. Publishers, New York 1959) p. 272. וראה להלן עמ' 137 את תגובת המחבר להערת העורך. -- העורך.

מ

'מאל די פראנצה' (יד, 1), 'חולי מורדיין' (יב, 7), 'מחנק הרחם' (ד, 1),
'מלאנקוני"א' (יא, 3), 'מלאנקילי' (יא, 3), 'מלקוני"א' (יא, 3), 'מרה שחורה'
(יא, 3), 'חולי מתניים' (א, 1)

נ

'נוואצי"ר' (יב, 7), 'חולי הנופל' (י, 5), 'חולי נכפה' (י, 5), 'נערווען' (י, 7),
'נערוון בראך' (י, 7)

ס

'מחלת הסוחאטא' (טו, 2), 'חולי הסנוירים' (ט, 3), 'חולי ספחת' (יג, 2), 'מחלת
הסרטן' (ו, 1)

ע

'מחלת העצבון' (יא, 4), 'מחלת עצבים' (י, 7), 'מחלת עצירת השתן' (א, 2)

פ

'פאפיר"ה' (ג, 3), 'חולי פאקין' (ב, 6), 'פאקען אימפפען' (ב, 6), 'מחלת
הפאקען' (ב, 6), 'פאקען' (ב, 6), 'פאראלאזירט' (י, 1), 'מחלת הפאראליז' (י,
1), 'פארפאהל' (ג, 6), 'חולי הפואגר"ה' (ג, 5), 'פודיגרא' (ג, 5), 'פזיכישע
דעפרעזיאן' (יא, 4), 'חולי פיהוק' (י, 4)

צ

'צ"ק אלנפש' (ה, 1), 'צפיה' (ד, 1), 'חולי הצרפתי' (יד, 1)

ק

'קאטאר' (ד, 1), 'קראמפף' (ד, 1), 'קאטאר' (י, 6), 'חולי קדחת' (ב, 4), 'קאלרא'
(ב, 3), 'חולי קאלערא' (ב, 3), 'חולי הקולי"ג' (יב, 5), 'חולי הקולנאנג' (יב, 5),
'קוליקה' (יב, 5), 'חולי הקוליר"א' (ב, 3), 'קענסער' (ו, 1), 'קרעמפפן' (יב, 6)

ר

'ראנע' (ד, 1), 'חולי הראש' (י, 6), 'רוטלין' (ב, 5), 'הבער הריאה' (ה, 3), 'חולי
הריאה' (ה, 3), 'מחלת הריאה' (ה, 3), 'חולי הריאה והרוון' (ה, 5)

ש

'שבר' (ג, 6), 'חולי השבירה' (ג, 6), 'חולי השברון' (ג, 6), 'שווארצע שטור'
(ט, 3), 'שחפת הריאה' (ה, 5), 'שיזופרניה' (יא, 1), 'חולי השיעול' (ה, 3),
'חולי השיתוק' (י, 1), 'שלאג' (י, 1), 'שלאק' (י, 1), 'חולי השלאק' (י, 1),
'שליקערץ' (י, 4), 'חולי שלישית' (ח, 1), 'חולי השתן' (א, 1)

ת

'חולי תחתונות' (יב, 7), 'מחלת תיי-סקס' (י, 8)

טבלה 1: זיהוי המחלה והקשרים ההלכתיים בה היא נזכרת

הקשרים הלכתיים	זיהוי משוער	כינויי המחלה	א. הפרעות בדרכי השתן
* בעיות טהרה של נשים. ³ * טענה לפגיעה של חולי האבן בכוח גברא. ⁴ * כריתת האשך בניתוח אבנים משום לבוא בקהל. ⁵ * טענה לפגיעה של חולי האבן ממנו סובל הגבר בבריאותה של אישתו. ⁶ * אי נקיות בתפילה. ⁷	אבנים בכליות ובדרכי השתן (Nephrolithiasis)	1. בעיקר 'חולי האבן' במקרים מועטים יותר: 'אבן הסותמת'; 'האבן העוצרת השתן'. יש להניח שהבחנות כגון, 'חולי השתן', ¹ 'חולי מתניים', ² או 'כאב הכליות' מתייחסים אף הם לבעיות מסוג זה.	
* היתר אישה עגונה (אין קשר בין המחלה לנושא התשובה). ⁸ * בעיה לבוא בקהל אם בניתוח פרוסטטה חותכים גם את שביל הזרע. ⁹	חסימה בצינור השתן	2. 'מחלת עצירת השתן'	
בעיה של היטהרות מנידה. ¹⁰	הפרעות בדרכי השתן מלוות בהופעת דם – hematuria (דלקת חריפה, כיסיות, שאתות)	3. 'חולי האריין' ו'וינ'ד'; 'חולי האריין ווינ'ד'	
בעיית היטהרות של אישה. ¹¹	הפרשה מוצקה בשתן יתכן אבנים בדרכי השתן	4. 'חולי החול'	

1. שו"ת הרמ"א, סי' כג.
2. שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' קסז.
3. שו"ת מהר"ח אור זרוע, סי' קיב; שו"ת נודע ביהודה, מהדורה תנינא-יו"ד, סי' פז; שם, סי' רי.
4. שו"ת מהרש"ך, ח"ב, סי' קס.
5. מהרש"ל בספר ים של שלמה, יבמות, פ"ח, סי' ט; שו"ת חתם סופר, ח"ג, אה"ע א, סי' יט.
6. שו"ת חתם סופר, ח"ד (אה"ע ב), סי' סא.
7. שו"ת הרמ"א, סי' צח.
8. שו"ת אחיעזר, ח"א-אה"ע, סי' יב.
9. שו"ת אגרות משה, חלק אה"ע ד', סי' כח; שו"ת מנחת יצחק, ח"ו סי' קמא; שו"ת ציץ אליעזר, ח"י, סי' כה, פרק כד.
10. שו"ת שכות יעקב, ח"ב, סי' עו; שו"ת פנים מאירות, ח"א, סי' יב; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי' פא.
11. לקט יושר, ח"ב (יו"ד), עמ' כ, ענין א.

ב. מחלות זיהומיות	1. ערבית: 'חצבא'	חצבת	שתיית מי רגלים – בל תשקצו ¹² .
	2. 'מחלת טיפוס'	טיפוס הבטן (fever typhoid) או טיפוס בהרות ¹³ (typhus)	אם אחד מבעלי האישה מתו מטיפוס היא נחשבת לקטלנית ¹⁴ .
	3. 'חולירע' 'קאלרא' 'כולירע' 'מחלת החלירע' 'חולי הקאלערא' 'חולי הקולירא'	כולרה ¹⁵ (cholera)	*קבורת הנפטרים מהמחלה ¹⁶ . *אכילה ביום כיפור ¹⁷ . *קבורה בשבת של המתים במגיפה מחשש שתתפשט יותר ¹⁸ . *אישה שבעלה מת וגם ילדיה שהיו תינוקות לגבי חליצה ¹⁹ . *אם יש להתאבל שלושים יום לאחר המגיפה ²⁰ .
	4. 'חולי קדחת'	חום גבוה (ייתכן שגם מחלת קדחת) *אם מותר לאישה לטפל בבעלה כשהיא נידה ²¹ . ללא הקשר הלכתי ²² .	*אם מותר להירפא מעפר קברים ²³ .
	5. אידיש: 'רוטלין' (רוט=אדום, red)	מחלת אדמת (German measles, rubella ²⁴)	אם מותר לאישה החולה באדמת להפיל את תינוקה מחשש למום ²⁵ .

12. **בן איש חי**, שנה שניה, פרשת אמור, הלכה ז.
 13. על הטיפוס ראה זגורדצקי, עמ' 112.
 14. שו"ת **מהרש"ם**, ח"ב, סי' קמא.
 15. על מחלת 'החלי-רע', ראה זגורדצקי, עמ' 108-110.
 16. שו"ת **חתם סופר**, קובץ תשובות, סי' נז.
 17. שו"ת **אגרות משה**, ח"א"ח ג', סי' צא.
 18. שו"ת **אגרות משה**, ח"א"ח ד', סי' נה.
 19. שו"ת **יהודה יעלה**, ח"ב – אה"ע, חו"מ, סי' קמד.
 20. שו"ת **רב פעלים**, ח"ג-יו"ד, סי' כח.
 21. שו"ת **שואל ונשאל**, ח"ה-יו"ד, סי' צה.
 22. שו"ת **חתם סופר**, ח"א (או"ח), סי' קמה.
 23. שו"ת **שבות יעקב**, ח"ג, סי' צד.
 24. מחלת האדמת קרויה באידיש במספר שמות: מאזלען; מאזערן, געלזוכט, ראה שכטר, עמ' 2, צאנין, עברי-אידיש, עמ' 6. לפי שם המחלה והפגיעה בילודים ברור שהשם רוטלין מתייחס אף הוא לאדמת.
 25. שו"ת **שרידי אש**, ח"ג, סי' קכז.

	6. עברית: 'אבעבועות'²⁶ אידיש: 'מחלת הפאקען' 'חולי פאקען' 'פאקען' 'פאקען אימפפען' 'אימפפ"ן' 'חולי בלאטרי"ן'	27. אבעבועות רוח (מחלה זיהומית קלה נגרמת על ידי הנגיף herpes zoster. זוהי מחלת ילדות הנדירה במבוגרים)	*התרת אישה עגונה על פי צלקות של האבעבועות.²⁸ *חיסון ילד חולה באבעבועות בשבת.²⁹ *שימת טבעת של מת כתרופה סגולית למניעת אבעבועות של ילדים.³⁰ *כלה שנצטלק פניה מאבעבועות והחתן אינו רוצה לכונסה.³¹ *אם עיקום שתי אצבעות מחמת מחלת אבעבועות נחשב למום של כלה.³² *אם להתיר עגונה על סמך עדות גוי שבעלה מת מאבעבועות.³³
ג. הפרעות בשרירים, ברקמות בגוף ובפרקים	1. אידיש: 'חולי וואשר זוכט'	נפחות בגוף כתוצאה מהצטברות נוזלים.³⁴	35. איסור אכילת תרנגולים נגועים.
	2. חולי האיטיקה, חולי השייטיקה	נשית (sciatica)	36. נשיאת אישה נוספת.
	3. פאפיר"ה 4. 'טרופישיאה'	התנפחות הפנים התנפחות איברים בגוף	*אם מותר לצייר לו על הפנים בשבת על ידי גוי צורה של "חותם שלמה (מגן דוד) מצד סגולה".³⁷ *מכירת שפחה חולה לגבי דיני טעות במקח וממכר.³⁸

26. יש להניח, כי פעמים הביטוי 'אבעבועות' עשוי לשמש כינוי לפצעים או פריחה בעור ולא דווקא לאבעבועות רוח.
27. אבעבועה ביחיד קרויה 'בלאטער' או 'בלאז'. ברבים: 'פאקען'. ראה: שכתר, עמ' 1, צאנין, עברי-אידיש, עמ' 4.
28. שו"ת **מלמד להועיל**, ח"ג (אה"ע וח"מ), סי' טז.
29. שו"ת **פרי השדה**, ח"ג, סי' קצ"ה; שו"ת **תשובה מאהבה**, ח"א, סי' קלה; שו"ת **ריב"ם שנייטוך**, חאו"ח, סי' כ"ב; **קיצור שולחן ערוך**, סי' צא, סעיף יח; שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"ח, סי' ט"ו-קונטרס משיבת נפש, פרק יד, סעיף ח.
30. שו"ת **חוות יאיר**, סי' רלד.
31. **ישועות מלכו**, ח"א"ה"ע, סי' מו.
32. **נדיב לב**, ח"ב אה"ע, סי' ט' הובא בשו"ת **רב פעלים**, ח"א-אה"ע, סי' ז.
33. שו"ת **משיב דבר**, ח"ד, סי' כה.
34. וואסר=מים. 'זוכט'=חולי.
35. שו"ת **שבות יעקב**, ח"ב, סי' סה.
36. שו"ת **מהרשד"ם**, ח"א"ה"ע, סי' קז, קיט. והשווה **מאמרים ברפואה לרבי רפאל מלכי**, עמ' קח-קט.
37. שו"ת **אדמת קודש**, א, חלק או"ח, סי' ה.
38. שו"ת **מבי"ט**, ח"א, סי' רמח.

40. *שתיית מים בסעודה . *בעיה עם השימוש בתרופה (מריחת שתן) בעת תפילה וקריאת שמע. 41. *קידוש לבנה בבית לחולה. 42. *פירוק שותפות כתוצאה ממחלתו של אחד השותפים. 43.	צינית (פודגרה, מיוונית: podagra; אנגלית: gout) 39	5. 'פודיגרא' 'גייכט' 'גייכט' 'חולי הפואגרה'	
*בקעים: 44. בנשים – פגיעה ביחסי אישות . בגברים – כריתת אשכים כחלק מטיפול בבקע. 45. בקע כסימן בהיתר עגונה. 46. *צניחת איברים: דימומים לגבי בדיקות טהרה או חציצה בטבילה. 47.	ביטוי משותף לבקעים (Hernia) וצניחת איברים	6. עברית: 'חולי השברון', 'חולי השכירה' או 'שבר' אידיש: 'פארפאהל', 'גיברעכט'	
	התכווצות הרחם מלווה בכאבים, מחלה, מכה, חבורה באיברי הרבייה (לדן, צוואר הרחם,	1. עברית: 'מחלת האם', 'חולי האם', 'חולי בית הסתרים'	7. מחלות באיברי הרבייה של האישה

39. מאידיש: 'פאדאגרע' (קראנקייט). ראה: צאנץ, עברי-אידיש, עמ' 672.

40. לקט יושר, ח"ב (יו"ד), עמ' טו, ענין א.

41. שם, ענין ב.

42. שם, ח"א (או"ח), עמ' ע, ענין א.

43. שו"ת דרכי נועם, ח"ח"מ, סי' נד.

44. שו"ת יהודה יעלה, ח"א, יו"ד, סי' רכב.

45. ים של שלמה, יבמות, פ"ח, סי' ט; שו"ת חתם סופר, ח"ג, אה"ע א, סי' יט.

46. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה א, ח"א, סי' שיב; נודע ביהודה, מהדורה קמא, אה"ע, סי' מג.

47. שו"ת נודע ביהודה, מהדורה קמא, יו"ד, סי' נח. וראה עוד שם, סי' ס"ד.

** חנק הרחם איננה מחלה בדרכי הרבייה של האשה אלא מחלת הנפש היסטריה. ולכן שייכת לקבוצה יא להלן. ראה הערת עורך לעיל עמ' 132. -- העורך.

תגובת מחבר המאמר: בהפרעה זו על היקרויותיה השונות דנו חוקרים שונים. רון ברקאי בספרו מדע, מגיה ומיתולוגיה בימי הביניים, ירושלים תשמ"ז (עמ' 50) מציין כי 'מחנק הרחם' (Suffocatio matriciis) היתה אחת ממחלות הנשים המוכהקות שירשה רפואת ימי הביניים מהרפואה הקלאסית. הסימפטומים של חולי זה, שתוארו בחיבורים של רופאי התקופה היו עליית הרחם בחלל הבטן תוך הפעלת לחץ קשה על הקיבה, קושי בנשימה ולעיתים אף עוצר נשימה, ואין תימה שהשם הנילוח למחלה היה היסטריה (hysteria). כלומר, המקור למחלה היא הפרעה גניקולוגית, שהיו לה כנראה גם השפעות נפשיות, ולכן היא יוחסה רק לנשים. באופן דומה ציינו יעל בוכמן וזהר עמר בספרם, צרי הגוף לרבי נתן בן יואל פלקירה, תל אביב תשס"ד (עמ' 259) כי המונח 'החנק רחם' מתאר תופעה של התכווצויות בידים וברגליים, חולשה, עילפון עד אובדן הכרה, דופק חלש ואחרים המאפיינים נשים בגיל הבלות או שלא קיימו יחסי מין זמן רב. על פי ההשקפה הרפואית הקדומה הסיבה למחלה, שפקדה בתולדות שלא נישאו, אלמנות, נזירות וכדומה היתה ש"זרע נשי" מצטבר בתוך האישה, נשחת וגורם למחלה הקשה (ברקאי, שם). המחלה קרויה אצל הרמב"ם 'מחנק רחם' (ראה פרקי משה, מאמר טז, סעיף 15-16) או 'החנק הרחם' (השווה:

	בערבית: 'צפיה' אידיש: 'ראנע' עברית ואידיש: 'חנק' הרחם', 'חניקת' הרחם', 'החנק הרחם', 'מחנק הרחם', 'קראמפף' יוונית או בולגרית (?) : 'קאטאר'	רחם, מכה וכדומה)	*מניעת הריון משום סכנה⁴⁸. *בעיה בטהרה⁴⁹. *עילה לגירושין⁵⁰.
ה. הפרעות בדרכי הנשימה	1. בערבית: 'דיקיטנפא"ש' 'צ"ק אלנפש'	קוצר נשימה (dyspnea)	דיני כשרות (שתיית חלב אתון)⁵¹.
	2. 'חולי דיל"ה אזמ"ה' 'אסטמא'	אסתמה (asthma)	*דיני כשרות (שתיית חלב אתון)⁵². *ליטול בשבת תרופות לטיפול במחלה⁵³.
	3. 'מחלת הריאה', 'חולי' הריאה' 'הבער הריאה' 'חולי השיעול' חולי לונגענפעהליר	שם כללי לבעיות במערכת הנשימה	*אישה הסובלת מריאותיה שאם לא תפיל עובריה קיים חשש לחייה⁵⁴. *אדם שמת מהרס הריאות כתוצאה משתיית משקאות חריפים⁵⁵. *לגבי דין אישה קטלנית⁵⁶. *דיני ירושה⁵⁷.

מורה נבוכים חלק ראשון פרק מב ד"ה חי שם, בתרגום אבן תבון, "כמו שיקרה לקצת חלי השיתוק ובהחנק הרחם". ובפירושו (הארוך) של ר' יהודה אבן-שמואל שם: "ובהחנק הרחם" – בהיסטריה. עכ"ל. תודה לעורך שהפנה אותי למקור זה). אצל בונאפוס נזכר המונח 'חניקת הרחם'. ראה: מנחם בואנפוס בן אברהם הפרפניאני, ספר הגדרים, מהדורת י' סטאנב, ברלין תקנ"ח, לא ע"ב, ערך 'חניקת הרחם'.

48. שו"ת **מהרש"ם**, ח"ג, סי' שלו.

49. שו"ת **שואל ונסאל**, ח"ה-יו"ד, סי' פה; שו"ת **שבות יעקב**, ח"א, סי' סו; שו"ת **ישועות**

מלכו, ח"ו"ד, סי' כג; שו"ת **חתם סופר**, ח"ב (יו"ד), סי' שלח.

50. שו"ת **נושא האפור**, סי' ג.

51. שו"ת **לקט הקמח**, א, סי' רצ, בתוך ר' יעקב חאגיז, שו"ת **הלכות קטנות**.

52. שו"ת **לקט הקמח**, שם.

53. שו"ת **אגרות משה**, חלק יו"ד ד', סי' יג, סעיף ו.

54. שו"ת **אחיעזר**, ח"ג, סי' עב.

55. שו"ת **מהרש"ם**, ח"ב, סי' קמא.

56. שו"ת **האלף לך שלמה**, חלק א"ע, סי' מג.

57. שו"ת **שופריה דיעקב**, ח"א (יו"ד, אה"ע), סי' כו.

	4. עברית: 'חולי שיעול' אידיש: 'הוסט'	שעלת ⁵⁸	גירוש אישה ⁵⁹ .
	5. עברית: 'חולי הריאה והרזון', 'שחפת הריאה' אידיש: אבצעהרונג [=אבצעהרונג]; אבצ עהרונג	שחפת ⁶⁰ (tuberculosis)?	*נישואי מינקת שחלתה במחלה ואינה מניקה לאיש אחר ⁶¹ . *גירוש אישה החולה במחלה זו ⁶² . *מניעת הריון של אישה החולה בשחפת הריאה ⁶³ .
ו. סרטן	1. 'מחלת הסרטן' 'קענסער'	מחלת סרטן (cancer)	*כריתת איברי רבייה של אישה מצד איסור סירוס ⁶⁴ . *כריתת בלוטת הערמונית ('פראסטאט') לגבר משום איסור סירוס ⁶⁵ . *חולת סרטן בהריון אם יש לה להפיל כאשר המשך ההריון יקצר ימיה ⁶⁶ .
ז. הפרעות במערכת הדם	1. גרמנית: 'האכגראדיגע' אידיש: 'בלוטארמוטה', 'בלוטמאנגיל' (blood = בלוט=דם)	חוסר דם (אנמיה)	*אכילת דבר אסור ⁶⁷ . *השקאת יין נוכרי לחולה ⁶⁸ .

58. מחלת השעלת קרויה באידיש במספר צורות: קייכהוסט, קייכהוסטען, קאקלוש ראה: צאנין, עברי-אידיש, עמ' 837, שכטר, עמ' 298. על הקאקלוש כמין שיעול חזק ראה זגורודצקי, עמ' 113.
59. שו"ת **מהרש"ם**, ח"ג, סי' שכז.
60. הכוונה, כנראה, לשחפת הנזכרת בספרות הרפואית באידיש כ'מחלת רזון' ראה: זגורודצקי, פרק 13. השחפת קרויה בשמות טובערקולאז, טובערקולאזע, לונגזוכט. ראה: צאנין, עברי-אידיש, עמ' 805; שכטר, עמ' 288.
61. שו"ת **שואל ומשיב** מהדורה א, ח"ג, סי' קמג.
62. שו"ת **מהרש"ם**, ח"ג, סי' שכז.
63. שו"ת **מנחת יצחק**, ח"ג, סי' כו.
64. שו"ת **אגרות משה**, ח"ח ר"מ ב', סי' עג.
65. שו"ת **מנחת יצחק**, ח"ב, סי' קכג.
66. שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"ט, סי' נ"א-קונטרס רפואה במשפחה, פרק ג.
67. שו"ת **מלמד להועיל**, ח"ב (י"ד), סי' כז.
68. שו"ת **מהרש"ם**, ח"ד, סימן קלו.

ח. מחלות כלליות	1. חולי שלישיית	יום שלישי למחלה שאז החולי מתגבר ⁶⁹	צלילות הדעת לגבי ירושה ⁷⁰ .
ט. הפרעות עיניים	1. ערבית: 'חול'ה'	מום בעיניים	לגבי מקח טעות של כלה ⁷¹ .
	2. 'חולי הורווי"לה'	מחלת עיניים	כלה שלקחה בעיניה לפני הנישואים והחתן אינו רוצה לנשאה ⁷² .
	3. עברית: 'חולי הסנוירים' אידיש: 'שווארצע שטור'	כהות ראייה או עיוורון חלקי	לשהות בבית חולים של נוכרים שאוכלים שם נבילות ⁷³ .
י. הפרעות במוח, עמוד שידרה ובמערכת העצבים	1. עברית: 'חולי ליאות האיברים', 'חולי השיתוק'. אידיש: 'לעהמורג', 'לעהמונג', 'חולי לעהמונג'; 'שלאק', 'חולי השלא"ק', 'שלאג', 'פאראלאזירט', 'מחלת הפאראליז'	שיתוק ⁷⁴	*האם ניתן להניח תפילין על יד משותקת ⁷⁵ . *בעל המעוניין לגרש את אישתו המרותקת למיטה מחמת שיתוק ⁷⁶ . *האם יש להתיר לאישה משותקת לשמש במוך שלא תתעבר מחמת סכנה ⁷⁷ . *אדם שמתקשה לדבר (עבר אירוע מוחי?) אם יכול להוריש בצוואה ⁷⁸ . שיתוק הנשימה לגבי קביעת זמן המוות ⁷⁹ .
	2. אידיש: 'זפונאל', 'לאהמונג'	שיתוק עמוד השדרה	אם מותר לאשפז את החולה בבית חולים נוכרי שאוכלים בו אוכל לא כשר ⁸⁰ .

69. על ימי ג' וז' של המחלה והסימנים שלהם ראה מלכי, עמ' קי-קיא. מונח קרוב הוא 'קדחת משולשת' (febris tertiana) היינו חום במשך שלושה ימים. ראה מלכי, עמ' נט.

70. שו"ת **מהרשד"ם**, חלק חו"מ, סי' רג.

71. שו"ת **רב פעלים**, ח"א-אה"ע, סי' ז.

72. שו"ת **דרכי נועם**, ח"י"ד, סי' ל.

73. הגהות חכמת שלמה על או"ח לר"ש קלוגער בסי' שכ"ח, סעי' מ"ו.

74. באידיש: פאראליז=שיתוק. ראה צאנזן עברי-אידיש, עמ' 851.

75. שו"ת **יהודה יעלה**, ח"א-או"ח, סי' יט; שו"ת **מהרש"ם**, ח"ב, סי' רמ; שו"ת **אגרות משה**, ח"א"ח א', סי' ט.

76. **מהרש"ם**, שם, ח"ז, סי' יז.

77. שו"ת **ישועות מלכו**, ח"א-אה"ע, סי' כה.

78. שו"ת **פנים מאירות**, ח"ב, סי' קלד.

79. שו"ת **חכם סופר**, ח"ב (י"ד), סי' שלח.

80. שו"ת **מלמד להועיל**, ח"ב (י"ד), סי' לב.

	3. 'חולי הגוטי'	שיתוק ברגלים	בעיה בחליצה ⁸¹ .
	4. עברית: 'חולי פיהוק', 'חולי זעזוע האיברים' אידיש: 'שליקערץ'	רעדים של הגוף	טענת מאוס עלי לגבי גירושין ⁸² .
	5. 'חולי הנופל', 'חולי נכפה'	מחלת הנפילה (epilepsy)	*כלה שנתגלה שהיא אפילפטית אם יכול לגרשה ⁸³ . *אם מותר להאכיל נכפה דברים אסורים לרפואתו ⁸⁴ . *אם בעל אפילפטי שנפל לים מעגן את אישתו ⁸⁵ .
	6. 'חולי הראש' 'קאטאר'	שם כללי לכל מחלות ולתלואי הראש	*אישה שמת אחד מבעליה בחולי זה לגבי אישה קטלנית ⁸⁶ . *ללא השלכה הלכתית ⁸⁷ .
	7. מחלת עצבים (נערווען) מחלת השגעון שקורין נערוון בראך	מחלת עצבים	*להתיר לאישה הסובלת ממחלת עצבים שלא להיכנס להריון ⁸⁸ . *אישה לוקה במחלת עצבים שנדרה שלא תשמש עם בעלה באופן שתתעבר ⁸⁹ .
	8. 'מחלת תיי – סקס'	Tay-Ssachs disease	הפלת תינוק ⁹⁰ .
יא. מחלות נפש	1. 'שיזופרניה'	סכיזופרניה, שסעת	חולה נפש מסוכן לגבי גירוש אישתו ⁹¹ .
	2. 'מחלת האיסטעריק'	היסטריה (לפי ההקשר טירוף)	האם מחלה זו היא עילה לגירושין ⁹² .

81. שו"ת מהר"ם פדובה, סי' כג.

82. שו"ת מהרש"ם, ח"ז, סי' צח.

83. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה א, ח"א, סי' קעט.

84. זכחי צדק, יו"ד, ח"א, סי' פה, סעיף קלב.

85. שו"ת הרדב"ז, ח"ו, סי' ב, אלפים רמ.

86. שו"ת חוות יאיר, סי' קצז.

87. שו"ת מהר"י בן לב, ח"א, סי' ל.

88. שו"ת אגרות משה, חלק אה"ע ד', סימן עד, סעיף ג.

89. שו"ת אגרות משה, חלק אה"ע ג' סימן כב.

90. שו"ת אגרות משה, חלק חו"מ ב', סי' סט.

91. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ו, סי' מ"ב-אורחות המשפטים, פרק א.

92. שו"ת מהרש"ם, ח"ז, סי' קצג.

	3.	עברית: 'מרה שחורה' 'מלקוני"א' 'מלאנקוני"א' 'מלאנקילי'	דיכאון (Melancholia)	*כיבוי הנר בשבת. ⁹³ *הוצאת זרע לבטלה לשם טיפול. ⁹⁴ גירוש אישתו של המדוכא. ⁹⁵ *גירוש אישה בעלת מרה שחורה. ⁹⁶ *היתר עגונה של בעלה חלה במרה שחורה. ⁹⁷
	4.	עברית: 'מחלת העצבון' אידיש: 'פזיכישע' דעפרעזיאן'	פסיכוזה מנית-דפרסית (manic-depressive)	אישה שבעלה היה דיכאוני לגבי היתר עגונה. ⁹⁸
יב. הפרעות במערכת העיכול	1.	אידיש: 'הייב מוטר'	בעיות בבטן	הנחת כוסות רוח או כוס מים על הטבור או הבטן בשבת. ⁹⁹
	2.	דארמקאטארה	דלקת מעיים	אם מותר לחולה לאכול אורז בפסח משום איסור קטניות. ¹⁰⁰
	3.	עברית: 'ירקון' אידיש: 'גע"ל זוכ"ט' ¹⁰¹	צהבת	*אם מותר לו לבלוע כינים לשם רפואתו. ¹⁰² *ביטול שכירות משום מחלתו של השוכר. ¹⁰³
	4.	חולי אולקוס	אולקוס	בישול תה על ידי נוכרי בשבת עבור חולים בבתי חולים. ¹⁰⁴
	5.	חולי הקולי"ג או הקולנג' הנקרא קוליקה	מחלת מעיים	אדם שחלה במחלה והקדיש מנכסיו ורוצה לחזור בו כשהבריא. ¹⁰⁵

93. רמב"ם, פירוש המשניות שבת, פ"ב, מ"ה.

94. שו"ת דרכי נועם, ח"י"ד, סי' כו.

95. שו"ת חתם סופר, ח"ד (אה"ע ב), סי' ב.

96. שו"ת עין יצחק, ח"ב-אה"ע, סי' ז, ענף ג.

97. מהרש"ם, ח"ז, סי' קסד.

98. שו"ת שרידי אש, ח"ג, סי' יב.

99. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח, סי' ט"ו-קונטרס משיבת נפש, פרק י.

100. שו"ת מלמד להועיל, ח"א (או"ח), סי' צח.

101. באידיש געלזוכט = צהבת. ראה: צאנזין, עברי-אידיש, עמ' 666.

102. שו"ת חוות יאיר, סי' קה.

103. שו"ת הרמ"א, סי' כ.

104. שו"ת היכל יצחק, או"ח, סימן ל, סעיף ה.

105. המחלה נזכרת בשתי תשובות בשם קרוב והקשר הלכתי דומה. ראה שו"ת דברי ריבות, סי' תטו; שו"ת מהרשד"ם, חלק יו"ד, סימן קפ.

6. אידיש: 'קרעמפין' *אידיש: קרעמפפן ¹⁰⁶	עצירות וכאבי בטן	*לעשות חוקן בשבת ¹⁰⁷ . *האם אחיו נחשב כתינוק שמתו אחיו מחמת מילה ¹⁰⁸ . בהקשר זה מתוארת כהפרעה קשה שממתייה תינוק במהירות.
7 עברית: חולי הטחורים, חולי תחתונות ערבית: בואציר, בואסיר ¹⁰⁹ , נוואציר אידיש: חולי מורדין; העמארידין גאלדני אדער; גילדני אדי"ר	המורידים ¹¹⁰ (hemorrhoids)	*בעיה בטהרה של אישה שמקנחת ומוצאת דם ¹¹¹ . *אם מותר לאדם הסובל מכאבים חזקים כתוצאה מטחורים לנסוע לכית חולים ¹¹² . *אם מותר לשים פתילה בשבת ¹¹³ . *הנחת בקבוק חם בשבת על הטחורים ¹¹⁴ . *קינוח בשבת בבגד את דם הטחורים משום צובע ¹¹⁵ . *אדם הסובל מטחורים ומפיץ ריחות רעים לגבי ק"ש ות"ת ¹¹⁶ . *אם מותר לשחות בשבת שמן פרפן כטיפול יומימי בטחורים ¹¹⁷ . *אם יש לברך הגומל על ניתוח להסרת טחורים ¹¹⁸ . *אם מותר לחולה בטחורים לשבת בשבת בתוך מים חמים ¹¹⁹ .

106. מחלת האסכרה (דיפטריה, קרמת) קרויה באידיש בהוראה קרובה: 'קרופ'. ראה שכטר, עמ' 8, צאנץ, עברי-אידיש, עמ' 27. זוהי מחלה שפוגעת בעיקר בילדים, אולם ספק אם בהקשר זה הכוונה למחלה זו.

107. הגהות המהרש"ם לארחות חיים, סי' שכ"ח, אות ל"ז.

108. שו"ת אבני נזר, ח"י"ד, סי' שכז.

109. ראה **צרי הגוף** (לעיל עמ' 137, הערת **). עמ' 258: "טחורים בערבי בואסיר"; אם ישתה ממנו רביעית דרהם עם מים וסכנג' בין ינגב האלבואציר אם ימשח בו".

110. באידיש: מערידן=טחורים. ראה: צאנץ, עברי-אידיש, עמ' 261.

111. שו"ת **רב פעלים**, ח"ג-יו"ד, סי' יג; שו"ת **מהרש"ם**, ח"ג, סי' שסט; שו"ת **רבי עקיבא איגר**, סי' נו; שו"ת **חתם סופר**, ח"ב (יו"ד), סי' קמח; שו"ת **האלף לך שלמה**, ח"י"ד, סי' רכב; שו"ת **יביע אומר**, ח"ד-יו"ד, סי' יד.

112. שו"ת **אמרי יושר**, ח"ב, סי' מ"ג, אות ד.

113. ספר **קצות השלחן**, ח"ז, סי' קל"ח, בבדי השלחן, ס"ק לא.

114. שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"ח, סי' ט"ו-קונטרס משיבת נפש, פרק טו, סעיף ט.

115. ספר **מנחת שבת**, סי' צ"א, ס"ק ל.

116. שו"ת **רדב"ז**, ח"א, סי' שטו; שו"ת **מנחת יצחק**, ח"ח, סי' ט.

117. שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"יא, סי' לו.

118. שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"יב, סי' יח, סעיף א.

119. שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"יב, סי' מד.

יג. הפרעות ומחלות עור	1. עברית: חטטין בערבית: לקרועא 2. חולי ספחת שקורין בארטפלעכטע	פצעים הפרעת עור קשה, ייתכן psoriasis	*לגרש אישה שיש לה פצעים המדיפים ריח רע. ¹²⁰ *אם מותר לחולה בספחת להתגלח כל יום בתער מפני הבושה. ¹²¹ עילה לגירושין. ¹²²
יד. מחלות מין	1. חולי הצרפתי, מאל די פראנצה 1. חולי הדקה 2. מחלת הסוחאטא 3. חולי ההילוך 4. זנד (מחלת חול ?)	עגבת (Syphilis) זיהוי לא ידוע זיהוי לא ידוע זיהוי לא ידוע יתכן מחלת עור	כשרות – צורך לשנות חלב אישה. ¹²³ דיני עגונות – בעל שחלה במחלה והלך לעיר אחרת להירפא וכנראה מת שם. ¹²⁴ דיון לגבי זכויות יורשים ואם נחשבת בכלל מחלות של אישה קטלנית. ¹²⁵ אם מותר לרחוץ בתשעה באב או שבת. ¹²⁶

120. שו"ת אשר לשלמה, סי' סב.

121. שו"ת מלמד להועיל, ח"ב (יו"ד), סימן סד.

122. שו"ת מים עמוקים, ח"א, סי' יט; שו"ת מהר"י בן לב, ח"א סי' ל; שו"ת מהר"י ט, ח"ב, אה"ע, סי' יד.

123. שו"ת זרע אברהם, יורה דעה, סי' ד.

124. שו"ת עין יצחק, ח"א-אה"ע, סי' כט.

125. שו"ת מהר"י ווייל, סי' צח; שם, סי' קפג.

126. לקט יושר, ח"א (או"ח), עמ' קט, ענין ב.